

نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت

(مورد مطالعه: دانشگاه شهید باهنر کرمان)

فاطمه یاری نسب^۱؛ افسانه توحیدی^۲
عفیفة حیدری^۳؛ زهرا عسکری^۴
فاطمه ابراهیمی^۵؛ سعیده درویشی^۶

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی نگرش دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان نسبت به ازدواج موقت انجام شده است. **روش:** روش پژوهش، توصیفی از نوع علی مقایسه‌ای بود. جامعه آماری پژوهش، کلیه دانشجویان دانشگاه بودند. نمونه آماری شامل ۴۲۷ نفر بود که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و تصادفی ساده انتخاب شدند. از پرسشنامه پژوهشگر ساخته به عنوان ابزار تحقیق استفاده شد. **یافته‌ها:** نتایج نشان می‌دهد که نقش همه ابعاد اجتماعی، خانوادگی، فرهنگی، جنسی در نگرش نسبت به ازدواج موقت در بین گروههای جمعیتی مردان و زنان به‌طور معناداری متفاوت است. به عبارتی؛ مردان به‌طور معناداری بیش از زنان به ازدواج موقت گرایش دارند. همچنین در بین گروههای سنی مختلف، وضعیت تأهل و دانشکده‌ها در نگرش دانشجویان نسبت به ابعاد ذکر شده تفاوتی یافت نشد. **نتیجه‌گیری:** با وجود تأییدیه مذهبی، ازدواج موقت جایگاه خود را در جامعه پیدا نکرده است. پیشنهاد می‌شود برنامه‌ریزان فرهنگی الگویی مناسب، منطبق با قوانین و ضوابط حقوقی ارائه و آن را فرهنگ‌سازی کنند.

واژگان کلیدی: ازدواج موقت، نگرش، دانشجویان.

دریافت مقاله: ۹۳/۱۲/۱۲؛ تصویب نهایی: ۹۴/۰۴/۱۹

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات زنان و عضو انجمن پژوهشگران جوان (نویسنده مسئول) / آدرس: کرمان، دانشگاه شهید باهنر، دانشکده

ادبیات و علوم انسانی، بخش علوم اجتماعی / Email: Yarinasab.f@gmail.com

۲. دکترای روانشناسی تربیتی، استادیار روانشناسی، ادبیات و علوم انسانی شهید باهنر کرمان.

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۵. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۶. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

الف) مقدمه

ازدواج به عنوان یکی از رویدادهای مهم و حیاتی در زندگی روزمره افراد جامعه است که علاوه بر پاسخگویی به نیازهای جنسی و عاطفی فرد، نیازهای اقتصادی، ارتباطات اجتماعی و فرهنگی او را نیز تنظیم می‌کند و به خاطر اهمیت و تأثیری که دارد، به‌عنوان هنجاری پذیرفته شده در تمامی کشورهای دنیا به حساب می‌آید (آزاد ارمکی، ۱۳۸۶). در میان انواع پیوندهایی که آدمیزادگان را به یکدیگر متصل یا نزدیک می‌کند، پیوند زناشویی از همه مقدس‌تر و به یک معنا ضروری‌تر است (زاهد و خیری، ۱۳۹۰). ازدواج، امری پسندیده است که مطابق طبیعت، فطرت، شرع، عقل، حافظ بقای نسل، پاکی نسل، سنت رسول اکرم (ص)، امر مقدس، نشاطبخش و نشانه خداست. پس باید به‌هنگام، هر چه زودتر و بهتر به آن پرداخت (بانکی‌پور، ۱۳۹۱). در اسلام، ازدواج مستحب مؤکد شناخته شده و در مواردی نیز که ترک ازدواج باعث آلودگی به زنا و امثال آن می‌شود، واجب شناخته شده است. (شرقی شهری، ۱۳۸۴)

امروزه وقتی مسئله ازدواج در خانواده‌ها و در میان جوانان مطرح می‌شود، اغلب به‌جای اینکه به ضرورت این امر بیندیشند، تصویری مبهم و در واقع کوهی از مشکلات و موانع در مقابل دیدگانشان مجسم می‌شود. مهریه سنگین و مخارج هنگفت خرید طلا و جواهر، هدایا و لباسهای گوناگون، هزینه‌های هنگفت جشنهای عقد و عروسی و هزینه اجاره، رهن یا خرید مسکن، بارداری، فقدان شغل و دهها مسئله دیگر خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی، مسئله ازدواج جوانان را به تأخیر می‌اندازد. (اسکندری، ۱۳۸۷)

افزایش شهرنشینی، تحصیلات و اشتغال مدرن، منجر به تغییر ایده‌ها و نقشهای اجتماعی جدید شده است. در مواردی نیز اعمال هنجارهای فرهنگی به عنوان مسائل و موانع پیش روی ازدواج عمل کرده و در نتیجه، امکان و مطبوعیت ازدواج کاهش یافته است. بعضی هم علت را تحولات فرهنگی دهه گذشته می‌دانند که جوانان را به سمت ارتباطات باز اجتماعی می‌کشاند که نتیجه آن عدم رغبت به ازدواج یا آشنایی‌های قبل از ازدواج و در نتیجه، انتخابهای احساسی یا به بیان بهتر اجباری است که منجر به تشکلهای بعد از ازدواج می‌شود. به نظر صاحب‌نظران، فناوری رسانه‌ای جدید به عنوان عاملی است که به توسعه ارتباطات نامطلوب و فساد ذهنی و حریم‌شکنی انجامیده است که مقدمه سایر ناهنجاری‌ها است و همین باعث شده که مسیر مطالبات جوانان از سمت ازدواج و ضروریات زندگی به سمت آزادی‌های اجتماعی سوق داده شود، آن هم با دستورالعملهای غربی! در مقابل هم، حرکتی جدی در جهت رسیدگی و حفاظت از این نهاد فرهنگی به عمل نیامده است (بانکی‌پور، ۱۳۹۱). به عبارتی؛ با تبدیل ازدواج از یک نهاد اجتماعی به یک رابطه اجتماعی، تغییرات شدیدی در ماهیت آن به وجود آمده است. در این مسیر، ناهماهنگی و عدم سازگاری خرده‌نظامهای اجتماعی با شرایط در حال تغییر، زمینه‌ساز مسائل اجتماعی متعددی در حیطه ازدواج و خانواده می‌شود. بر این اساس، نوع ازدواج سهل و آسان و تابع ارزشها و هنجارهای جامعه در

در چند دهه اخیر یکی از مسائل چالش برانگیز اجتماعی - فرهنگی بوده است. عده‌ای از کارشناسان، رواج ازدواج موقت را باعث شیوع فساد بیشتر در سطح جامعه می‌دانند؛ در حالی که برخی دیگر بر این باورند که ترویج و تشویق به ازدواج موقت، تنها راه جلوگیری از فساد روزافزون جامعه کنونی و جلوگیری از شیوع بیماری‌هایی مانند ایدز است (اسماعیلی، ۱۳۸۴). پیشنهاددهندگان و مدافعان ترویج ازدواج موقت معتقدند که گرچه ازدواج دائم، بهترین روش برای هدایت غرایز ذاتی و فطری انسان است، اما از یک سو مسئولیت دائمی و محدودیتهای ایجاد شده برای زوجین در ازدواج دائم و از سوی دیگر، افزایش سن ازدواج به دنبال تغییرات اقتصادی - اجتماعی شدید، احتمال ازدواج دائم جوانان در حساس‌ترین و بحرانی‌ترین دوران فعالیت غریزه جنسی، تا حدود زیادی کاهش داده است. شالوده اندیشه موافقان ازدواج موقت آن است که نیاز جنسی واقعی غیر قابل انکار است، اما در شرایطی که ازدواج دائم در دوران حاضر با مشکلاتی روبه‌روست، ازدواج موقت (در صورتی که مورد استفاده قرار نگیرد)، بهترین گزینه است. همچنین، نرخ بالاتر مرگ و میر در مردان بر اثر بیماری، حوادث و سوانح و نیز افزایش میزان طلاق در زوجهای جوان، موجب پایین آمدن سن بيوه‌گی زنان ایرانی در سالهای اخیر شده است. ترویج ازدواج موقت می‌تواند بخشی از مشکلات این گونه زنان را حل و از انحرافات احتمالی این افراد جلوگیری کند. (قاسمی، ۱۳۸۴)

از سوی دیگر، نسبت به فلسفه وجودی ازدواج موقت، عادلانه بودن، امکان‌پذیری، پیامدهای منفی فردی، خانوادگی و اجتماعی و فرهنگی آن مخالفتهایی صورت گرفته است. مخالفان ازدواج موقت بر این باورند که ازدواج موقت، یک حکم مقطعی و اضطراری در اسلام بوده، نمی‌تواند به عنوان راهکاری همیشگی مورد استفاده قرار گیرد. ازدواج موقت می‌تواند موجب ترویج فحشا، بی‌بندباری، عیاشی و هوسرانی در جامعه شود (کاظم‌زاده، ۱۳۸۶ به نقل از ریاحی، ۱۳۹۱). این گونه ازدواج، با سرپوش گذاشتن روی ارتباطات نامشروع، موجب سوءاستفاده مردان متأهل با انگیزه کامیابی جنسی شده و تمایل به ازدواج دائم را در بین جوانان کاهش می‌دهد. همچنین پایمال شدن حقوق زنان و محرومیت آنان از حمایت‌های قانونی، توأم با مشکلات حقوقی، اخلاقی، اجتماعی فرزندان حاصل از ازدواج موقت از دیگر دلایل مخالفت با این پدیده است. (باقری قهوه‌چی، ۱۳۸۵)

موضع‌گیری‌های شدید پیرامون ازدواج موقت، نشانگر میزان اهمیت این پدیده از یک سو و کمبود شناخت و آگاهی علمی در این زمینه از سوی دیگر است که سبب ابراز نظرات افراطی یا تفریطی نسبت به موضوع شده است. واقعیت آن است که به منظور شناسایی و ترویج ازدواج موقت، در نظر داشتن جنبه مشروعیت این پدیده در فقه شیعه گرچه لازم و ضروری است، اما کافی به نظر نمی‌رسد. به تعبیر واضح‌تر؛ علاوه بر پذیرش این نکته که ازدواج موقت دارای ارزش ماهوی بوده و شارع مقدس آن را برای ارضای موقت نیازهای عاطفی و جنسی، مشروع اعلام کرده است، اما متأسفانه در جامعه فعلی، امر نکوهیده و زشتی تلقی می‌شود. اهمیت این تحقیق به این علت است که چرا مسئله‌ای که در شرع مقدس مورد تأیید است،

نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت ۳۵۱

باید در جامعه زشت و ناپسند باشد؟ آن هم جامعه ما ایران، که مردم ما پیرو مذهب و شرع مقدس اسلامند! بنابر این، باید به میزان شیوع و اقبال عمومی و نیز نحوه استفاده از آن در بین اعضای جامعه نیز توجه داشت. مهم‌ترین نکته‌ای که در پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی باید مورد تأکید پژوهشگران قرار گیرد، شناسایی نوع نگرش مردم (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، خانوادگی) نسبت به ازدواج موقت است. با وجود اهمیت ابعاد اجتماعی و فرهنگی پدیده ازدواج موقت، پژوهش‌های علمی اندکی در این زمینه صورت گرفته است و اکثر پژوهش‌های انجام شده، نگاهی فقهی یا حقوقی به موضوع داشته‌اند. از طرفی، پژوهش حاضر را می‌توان از زمره نخستین تحقیقاتی به حساب آورد که به منظور پر کردن خلأ پژوهشی در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی مربوط به ازدواج موقت انجام گرفته است. بر این اساس، هدف این مطالعه، بررسی نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت است.

ب) اهداف پژوهش

- بررسی نقش بُعد اجتماعی، فرهنگی، خانوادگی، جنسی، در نگرش دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان نسبت به ازدواج موقت.

- بررسی نقش هر یک از این ابعاد با توجه به متغیرهای سن، جنس، وضعیت تأهل و دانشکده، نسبت به ازدواج موقت.

ج) مبانی نظری

ازدواج در اسلام به دو صورت انجام می‌شود: ازدواج دائم و ازدواج موقت (محقق داماد، ۱۳۸۷). در تعریف ازدواج، کارلسون^۱ بر کنش متقابل بین دو فرد (مرد و زن) تحت شرایط قانونی و لوی اشترواس^۲ بر برخورد دراماتیک بین فرهنگ و طبیعت یا میان قواعد اجتماعی و کنش جنسی تأکید داشته‌اند (ساروخانی، ۱۳۷۰). در ازدواج موقت که صرفاً در مجامع شیعه وجود دارد، فقهای امامیه با استناد به آیه ۲۴ سوره مبارکه نساء که می‌فرماید: «زنانی که از آنها برخوردار شده‌اید، مهر مقررشان را بپردازید»، آن را به رسمیت می‌شناسند؛ همچون ازدواج دائم شرایطی دارد که باید برای اجرای صحیح آن طبق قوانین و اصولی که در این خصوص بیان شده عمل شود.

1. Carlson
2. Levi Strauss

استاد مطهری، نظر صریح خود را دربارهٔ این نوع پیوند زناشویی، چنین اعلام می‌کند: «این است آن چیزی که به نام ازدواج موقت یا نکاح منقطع در فقه شیعه آمده و قانون مدنی ما نیز عین آن را بیان کرده است. بدیهی است که ما طرفدار این قانون با این خصوصیات هستیم؛ اما اینکه مردم ما به نام این قانون سوء استفاده‌هایی کرده و می‌کنند، ربطی به قانون ندارد. لغو این قانون، جلو آن سوء استفاده‌ها را نمی‌گیرد، بلکه شکل آن را عوض می‌کند؛ به علاوه صدها مفسد دیگری که از لغو قانون برمی‌خیزد. ما نباید آنجا که انسانها را باید اصلاح و آگاه کنیم، به دلیل عدم غرضه و لیاقت در اصلاح انسانها، مرتباً به جان مواد قانونی بیفتیم، انسانها را تبرئه کنیم و قوانین را مسئول بدانیم.» (مطهری، ۱۳۷۶)

گرچه می‌توان دلایل تمایل برای انجام ازدواج موقت را با استفاده از رویکردهای نظری گوناگونی تبیین و تحلیل کرد، اما با عنایت به اینکه تحقیق حاضر عمدتاً به شکل توصیفی و اکتشافی صورت گرفته و متغیرهای مستقل و وابسته آن از متن یک چارچوب نظری خاص استخراج نشده‌اند، نمی‌توان تحلیل نظری نابی ارائه کرد. با این حال، با استمداد از برخی مفروضات نظری در نظریه‌های مبادلهٔ اجتماعی و انتخاب عقلانی و مدرنیسم، شاید بتوان به دلایل احتمالی نوسانات در میزان تمایل به ازدواج موقت اشاره کرد و از آنها برای طرح‌ریزی بنای پژوهشهای بعدی در این زمینه سود جست.

اساساً بخش مهمی از نظریهٔ کنش و نیز نظریهٔ کارکردی پارسونز^۱ را مبادله‌ای بودن امر ازدواج تشکیل می‌دهد. برخی معتقدند مبادله اساس حیات اجتماعی انسان را در بردارد. انسانها در گردونهٔ روابط متقابل اجتماعی قرار می‌گیرند و اساس این روابط را تبادل تشکیل می‌دهد (ساروخانی، ۱۳۷۰). همین اصول در زمینهٔ ازدواج، پدیده‌ای فراهم ساخته است که ازدواج مبادله‌ای خوانده می‌شود. بدین ترتیب، بر اساس نظر بسیاری از جامعه‌شناسان همچون لوی اشتروس و هانری مندراس^۲ ازدواج، یک مبادلهٔ اجتماعی است؛ مبادله‌ای که بین دو خانواده و نیز بین دو شخص رخ می‌دهد (محسنی، ۱۳۸۲). مطابق اصول اساسی نظریهٔ مبادلهٔ اجتماعی، رفتار برحسب پاداشهایی که دریافت کرده و هزینه‌هایی که به همراه می‌آورد، تغییر می‌کند. در واقع؛ فرد آنچه برای یک رابطه هزینه می‌کند و آنچه از آن به دست می‌آورد را با یکدیگر مقایسه می‌کند؛ سپس نتیجه را با آنچه از نظر او طرف مقابل به دست می‌آورد، مقایسه می‌کند. اگر احساس نابرابری کند، احتمالاً این رابطه با خطر مواجه خواهد شد. (بدر، دزیل، لامارش، ۱۳۸۱)

بدین ترتیب می‌توان مفروض داشت که برای برخی از افراد که گرایش بیشتری به ازدواج موقت دارند (نظیر مردان، میانسالان، متأهلان، شاغلان و افراد پردرآمدتر)، احتمالاً دسترسی به ازدواج موقت و منافع جنسی - عاطفی حاصل از آن، مهم‌تر از میزان ارزشمندی این نوع ازدواج است. این در حالی است که

1. T. Parsons
2. Henri Mendras

نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت ۳۵۳

برای برخی دیگر (نظیر زنان، جوانان، مجردان، افراد غیر شاغل و افراد کم‌درآمدتر) میزان ارزشمندی ازدواج دائم و یا انواع دیگری از روابط با جنس مخالف بدون انجام ازدواج به حدی است که تمایل کمتری به درگیر شدن در فرایند ازدواج موقت دارند. همچنین در راستای نظریه مبادله اجتماعی می‌توان فرض کرد که زنان، جوانان، مجردان، افراد غیر شاغل و کم‌درآمدها احساس می‌کنند که هزینه‌ها و مضار تن دادن به ازدواج موقت، بیشتر از فواید و منافع آن است؛ از جمله بدنامی یا از دست دادن بکارت برای دختر جوان، یا تأمین موقت معیشت همسر و نیز الزام به پذیرش مسئولیت فرزند احتمالی حاصل از ازدواج موقت توسط پسران جوان. در حالی که بر اساس پژوهش ریاحی (۱۳۹۱)، برای افراد شاغل و پردرآمد، منافع برخورداری از مزایای ازدواج موقت بر هزینه‌های ازدواج دائم یا ازدواج مجدد یا روابط نامشروع ارجحیت دارد. به عنوان مثال، عدم نیاز به ثبت رسمی ازدواج موقت در شناسنامه یا حتی دفاتر ثبت ازدواج و نیز عدم الزام مردان به تهیه مسکن و سایر ملزومات زندگی در ازدواج موقت و در مقابل، برخورداری از فواید و منافع ازدواج. بدین ترتیب این مردان و زنان از یک سو به مقایسه منافع و هزینه‌های حاصله برای خود در مقایسه با منافع و هزینه‌های حاصله برای طرف مقابل خود در ازدواج موقت دست می‌زنند و از دیگر سو هزینه‌ها و منافع درگیر شدن در ازدواج دائم را در مقایسه با ازدواج موقت محاسبه می‌کنند. در گام نهایی، آن نوع ازدواج و آن نوع رابطه با جنس مخالف انتخاب خواهد شد که منافع بیشتر و هزینه‌های کمتری از نظر مادی و غیر مادی داشته باشد.

نظریه مدرنیزاسیون با تأکید بر تغییرات ساختی (گذار از اقتصاد کشاورزی به اقتصاد صنعتی) تغییر الگوهای ازدواج را به تغییرات ساختاری در زندگی اجتماعی، به جهت ظهور نیروهای جدید اجتماعی؛ یعنی سه جریان صنعتی شدن، شهرنشینی و آموزش همگانی، مرتبط می‌کند. بر این اساس، تحولات ازدواج و خانواده به عنوان سازگاری نظام‌مند یا تغییر در شرایط نظام اجتماعی پیرامونی یا به عبارتی؛ انطباق با شرایط اقتصادی اجتماعی تغییر یافته، در نظر گرفته می‌شود (عباسی شوازی و صادقی، ۱۳۸۴). در فرایند مدرنیزاسیون انشقاق، گسستگی و تضعیف در بین عوامل همبسته اجتماعی به وجود می‌آید و افراد به صورت اتم‌هایی مجزا به نظر می‌رسد که به دنبال حداکثر سود و منفعت فردی و شخصی خود هستند؛ یعنی دغدغه‌های شخصی بر مصالح جمعی و قومی اولویت می‌یابد و تغییر در ایده افراد به سمت سکولاریته، مادی‌گرایی، فردگرایی و انزواطلبی صورت می‌گیرد و خانواده محوری به فردمحوری تبدیل می‌شود. همزمان با این تحولات، نوعی انطباق‌پذیری در الگوهای ازدواج و خانواده با شرایط جدید صورت می‌گیرد. به همین دلیل است که وستوف (۲۰۱۰)، بیان می‌کند: «تحولات نهادهای ازدواج و خانواده، نشانه‌ها و نمادهایی از تغییرات اجتماعی محسوب می‌شوند؛ زیرا تحولات اقتصادی و اجتماعی جامعه مرتبط با کاهش اقتدار سنتی

و مذهبی، اشاعه و گسترش اخلاق عقلانیت و فردگرایی، آموزش همگانی برای هر دو جنس، افزایش برابری جنسیتی، افزایش احتمال بقای فرزندان و ترویج و گسترش فرهنگ مصرف‌گرایی می‌باشد. (ویکس، ۲۰۰۲)

ویلیام گود^۱ نیز با مطرح کردن ایده انقلاب جهانی در الگوهای خانواده، گستره تأثیرات مدرنیزاسیون در سطوح مختلف فردی و اجتماعی و زمان ازدواج را تحت تأثیر قرار می‌دهد (آستین‌فشان، ۱۳۸۰). مک‌دونالد^۲ (۲۰۰۶) نیز در قالب نظریه نوسازی بازاندیشانه خود معتقد است که اگر چه فرایند نوسازی، آزادی و استقلال بیشتری را برای افراد به ارمغان آورده، اما آنها را با عدم اطمینان بیشتری نسبت به آینده مواجه ساخته است. بنابر این، تا موقعی که افراد شغل دائم و باثبات و توانایی بر عهده گرفتن مسئولیت خانواده را نداشته باشند، ازدواج نمی‌کنند و تشکیل خانواده نخواهد داد.

مهدوی نیز معتقد است که مدرنیسم، اولاً امکان انتخاب و ثانیاً استقلال نسبی در قلمروهای اقتصادی اجتماعی را تشدید می‌کند و در نتیجه مسائل و مشکلاتی را در زمینه ازدواج به وجود می‌آورد (مهدوی، ۱۳۷۷). روث دیکسون نیز در بحث از الگوها و مسائل ازدواج بر اهمیت ساختار اجتماعی و تغییرات آن تأکید می‌کند و در این خصوص به سه متغیر کلیدی تأثیرگذار بر ازدواج یعنی دسترسی (قابلیت دسترسی به همسر آینده با توجه به توازن نسبت جنسی در سنین ازدواج و الگوهای انتخاب همسر) امکان (امکان‌پذیری ازدواج با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی) و تمایل (مطلوبیت ازدواج با توجه به هنجارها و فشارهای اجتماعی و انگیزه‌های فردی) اشاره می‌کند (دیکسون، ۲۰۰۹). بدیهی است اگر شرایطی در جامعه فراهم شود (رایج شدن روابط خارج از چارچوب عرفی و شرعی با جنس مخالف) که افراد بتوانند بدون پرداختن هزینه‌های ازدواج از منافع ناشی از آن بهره‌مند شوند، در آن صورت حتی امکان ازدواج موقت نیز کاهش خواهد یافت.

د) پیشینه پژوهش

ریاحی در تحقیقی با عنوان «شناسایی همسته‌های اجتماعی میزان و دلایل موافقت یا مخالفت با ازدواج موقت» نشان داد ۲۶/۵ درصد از پاسخگویان در صورت فراهم بودن شرایط، تمایل به ازدواج موقت دارند؛ در حالی که ۵۸/۳ درصد متمایل به این امر نبوده‌اند. مهم‌ترین دلایل این مسئله عبارتند از: جلوگیری از انحراف جنسی، کمک به کاهش فشارهای مالی بر جوانان و کسب شناخت بیشتر برای ازدواج دائم. در حالی که سوءاستفاده مردان، سست شدن پایه‌های خانواده و ترویج فساد جنسی به‌عنوان مهم‌ترین دلایل مخالفت ذکر شده است. در مجموع، یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که ازدواج موقت به طور عمده

1. William Good
2. McDonald

نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت ۳۵۵

توسط مردان شاغل دارای درآمد بالا مورد استقبال قرار گرفته است. ضمن اینکه تفاوتی از این لحاظ بین جوانان با میانسالان و سالمندان و مجردان با متأهلان مشاهده نمی‌شود (ریاحی، ۱۳۹۱). احمدی و همکاران در تحقیقی با عنوان «نگرش مردم به ازدواج موقت» به این نتیجه رسیدند که عمده‌ترین موانع ازدواج موقت عبارتند از: فرهنگ جامعه، مخالفت خانواده‌ها و مخالفت همسر. مردان، افراد مجرد، افراد شاغل، افراد ساکن در جنوب شهر و افرادی که در خانواده و اقوام آنها سابقه ازدواج موقت وجود دارد، بیش از سایرین نسبت به ازدواج موقت گرایش دارند (احمدی، برای و سیداسماعیلی، ۱۳۹۰). احمدی و جهانگیری (۱۳۸۶) در پژوهش خود، تفاوت معناداری در نگرش مردان و زنان متأهل نسبت به ازدواج موقت مشاهده کردند که به موجب آن، زنان بیش از مردان مخالف ازدواج موقت بوده‌اند. هاشمی (۱۳۸۶) در تحقیقی با عنوان «نقدی بر ازدواج موقت در فقه عامه»، این مسئله را از نگاه فقهی بررسی کرده است. در این نوشتار، متعاً از دیدگاه فقه امامیه و عامه با نگاه حکومتی بررسی شده و ضمن پرداختن به مستندات مربوط به اصل مشروعیت متعاً که گاهی اوقات مباحث تطبیقی و اختلافی نقش دارد، حکم ازدواج موقت از جهت نسخ یا منع حکومتی بحث شده است.

نتایج پژوهش صادقی و همکاران (۱۳۸۶) نشان می‌دهد که ۸۲ درصد از جوانان با ازدواج موقت بین دختران و پسران مخالف بوده‌اند. همچنین بررسی نگرش نسبت به ازدواج موقت نشان می‌دهد که ازدواج موقت نزد دختران به علت از دست دادن بکارت و شانس ازدواج دائم، با مخالفت بیشتری در مقایسه با پسران همراه بوده است. علاوه بر این، میزان مخالفت با ازدواج موقت در بین باسوادترها، جوان‌ترها، بیکاران و خانه‌دارها، شهرنشینان و اقوامی همچون: ترکمن، بلوچ، مازندرانی و گیلک بیشتر بوده است. همچنین دلایل مخالفت جوانان با ازدواج موقت عبارت بودند از: منطبق نبودن با فرهنگ و ارزشهای جامعه، سست شدن بنیان خانواده، گسترش فحشا و آسیبهای اجتماعی، افزایش طلاق و فرار دختران و زنان از خانه، رواج هوسرانی و بی‌بندوباری جنسی، افزایش شمار کودکان بی‌هویت و بدون شناسنامه، امکان سوءاستفاده مردان از ازدواج موقت و مردسالارانه بودن آن، توهین به مقام و ارزش زن و تبدیل شدن او به کالایی با تاریخ مصرف مشخص، نادیده گرفتن عواطف انسانی و طرد شدن افرادی که ازدواج موقت کرده‌اند. زاهد و خیری (۱۳۹۰) در بررسی نگرش زنان سرپرست خانوار نسبت به ازدواج موقت، دریافتند که بین بالا بودن سطح نیازهای اقتصادی، امنیتی، جنسی و فرهنگی با نگرش مثبت زنان نسبت به ازدواج موقت، رابطه مستقیم و معناداری وجود داشته است. علاوه بر این، زنانی که به علت طلاق بی‌سرپرست شده بودند، در مقایسه با زنان همسر فوت شده، نگرش مثبت‌تری به ازدواج موقت داشته‌اند و نیز رابطه معکوسی بین تعداد فرزندان یک زن با نگرش وی نسبت به ازدواج موقت وجود داشته است.

هـ) روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش با توجه به هدف آن (نگرش دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان نسبت به ازدواج موقت)، توصیفی-علی مقایسه‌ای است. جامعه آماری، کلیه دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان است. روش نمونه‌گیری، طبقه‌بندی بود؛ تمامی دانشکده‌های دانشگاه شهید باهنر کرمان، طبقه‌بندی و در درون این طبقه‌ها افراد مورد نظر به صورت تصادفی انتخاب شدند. در مجموع، ۴۲۷ نفر پرسشنامه گرایش به ازدواج موقت را کامل کردند.

به منظور سنجش نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت، از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شد. این پرسشنامه دارای ۲۷ سؤال با مقیاس لیکرت ۵ گزینه‌ای از «کاملاً موافقم» تا «کاملاً مخالفم» و چهار بُعد جنسی، اجتماعی، فرهنگی و خانوادگی می‌باشد. همچنین پرسشنامه جمع‌آوری اطلاعات، شامل اطلاعات دموگرافیک (سن، جنس، وضعیت تأهل، دانشکده) بود. برای تعیین روایی پرسشنامه سنجش نگرش نسبت به ازدواج موقت به همراه اهداف، در اختیار پنج نفر از اساتید رشته علوم اجتماعی قرار داد شد تا میزان ارتباط هر سؤال با اهداف مورد نظر را بر اساس یک طیف متشکل از گزینه‌های کاملاً موافقم، موافقم، بی‌نظم، مخالفم، کاملاً مخالفم اعلام دارند؛ که به هر کدام از این گزینه‌ها به ترتیب ارزش عددی (۱،۲،۳،۴،۵) داده شد. با جمع‌بندی نتایج، روایی محتوایی پرسشنامه سنجش نگرش نسبت به ازدواج موقت، ۷۵ درصد به دست آمد که مقدار قابل قبولی است. برای ارزیابی پایایی پرسشنامه، از آلفای کرونباخ استفاده شد. مقدار آلفای کرونباخ در پرسشنامه سنجش نگرش نسبت به ازدواج موقت، ۸۷ درصد به دست آمد که مقدار قابل قبولی است.

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات پژوهش حاضر، از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. در این تحقیق ابتدا به توصیف مشخصات جمعیت‌شناختی (سن، جنس، وضعیت تأهل، دانشکده) پرداخته شده است. داده‌ها با استفاده از روش‌های آمار توصیفی (فراوانی، درصد و میانگین و انحراف استاندارد) و سپس با استفاده از آزمون تی و تحلیل واریانس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

و) یافته‌های پژوهش**۱. آمار توصیفی**

داده‌های حاصل از بررسی ویژگی‌های دموگرافیک جمعیت مورد بررسی نشان داد که از مجموع ۴۲۶ نفر از افراد مورد بررسی، ۲۲۶ نفر ۲۱-۱۸ سال، ۱۸۶ نفر ۲۶-۲۲ سال و ۱۴ نفر ۳۱-۲۷ سال بودند. همچنین از مجموع ۴۲۶ نفر مورد بررسی، ۲۴۷ نفر مرد و ۱۷۹ نفر زن، ۳۵۹ نفر مجرد، ۶۵ نفر متأهل و دو نفر بدون همسر

نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت \diamond ۳۵۷

بودند. از نظر وضع دانشکده‌ها، ۱۰ نفر دانشکده تربیت بدنی، ۱۰ نفر دامپزشکی، ۳۳ نفر ریاضیات، ۸۹ نفر ادبیات، ۷۴ نفر کشاورزی، ۱۲۰ نفر فنی و مهندسی، ۱۴ نفر فیزیک و ۳۲ نفر مدیریت بودند.

جدول ۱: ویژگی‌های دموگرافیک جمعیت مورد بررسی

عامل	سطح	تعداد	میانگین	انحراف از معیار
سن	گروه سنی ۱۸ تا ۲۱ سال	۲۲۶	۲۱/۶۰	۲/۰۱۵
	گروه سنی ۲۲ تا ۲۶ سال	۱۸۶		
	گروه سنی ۲۷ تا ۳۱ سال	۱۴		
نوع جنسیت	مرد	۲۴۷	۱/۴۲	۰/۴۹۴
	زن	۱۷۹		
وضعیت تأهل	مجرد	۳۵۹	۱/۱۶	۰/۳۸۱
	متاهل	۶۵		
	بدون همسر	۲		
دانشکده محل تحصیل	تربیت بدنی	۱۰	۶/۵۱	۱/۸۸۲
	دامپزشکی	۱۰		
	ریاضیات	۳۳		
	ادبیات	۸۹		
	علوم	۴۴		
	کشاورزی	۷۴		
	فنی و مهندسی	۱۲۰		
	فیزیک	۱۴		
	مدیریت	۳۲		

۲. آمار استنباطی

با استفاده از آزمون کولموگوروف-اسمیرنف، نرمال بودن هر یک از متغیرهای تحقیق بررسی شد. با توجه به سطح معناداری به دست آمده در آزمون، هر یک از متغیرهای تحقیق از سطح معناداری قابل قبول (۰/۰۵) بزرگ‌ترند. در نتیجه، نمرات کلیه متغیرها از توزیع نرمال پیروی می‌کنند.

با توجه به داده‌های به دست آمده در جدول ۲، از آنجا که سطح معناداری به دست آمده برای متغیر بُعد اجتماعی (۰/۰۲) و برای بُعد فرهنگی، خانوادگی و جنسی (۰/۰۰) از ۰/۰۵ کوچک‌تر است (۰/۰۵ < ۰/۰۲) (۰/۰۵ < ۰/۰۰)، فرض صفر رد و با درجه آزادی ۴۲۴ (df = ۴۲۴) با ۰/۹۵ اطمینان، نتیجه گرفته می‌شود که تفاوت به دست آمده بین میانگینها (t = ۲/۲۹، t = ۷/۴۱، t = ۶/۳۲، t = ۲/۳۹۹) معنادار است.

جدول ۲: نقش ابعاد اجتماعی، فرهنگی، خانوادگی، جنسی در نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت

متغیر	گروهها	میانگین	انحراف استاندارد	درجه آزادی	t	سطح معناداری
بُعد اجتماعی	مرد	۲/۰۴	۰/۴۰۶	۴۲۴	۲/۲۹۹	۰/۰۲۲
	زن	۱/۹۴	۰/۴۹۴			
بُعد فرهنگی	مرد	۲/۴۹	۰/۶۴۳	۴۲۴	۷/۴۱۰	۰/۰۰۰
	زن	۱/۹۹	۰/۷۳۱			
بُعد خانوادگی	مرد	۲/۲۶	۰/۵۸۱	۴۲۴	۶/۳۲۶	۰/۰۰۰
	زن	۲/۲۰	۰/۵۹۱			
بُعد جنسی	مرد	۲/۵۹	۰/۶۴۸	۴۲۴	۲/۳۹۹	۰/۰۰۰
	زن	۱/۹۳	۰/۴۹۴			

مقایسه نقش بُعد اجتماعی در نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت در بین گروههای سنی مختلف، وضعیت تأهل، دانشکدهها؛ سطح معناداری به دست آمده برای سن (۰/۹)، وضعیت تأهل (۰/۹) و دانشکدهها (۰/۶)، از ۰/۰۵ بزرگتر است. لذا فرض صفر تأیید می‌شود و با درجه آزادی ۴۲۳ با ۰/۹۵ اطمینان نتیجه گرفته می‌شود که بین گروههای سنی مختلف، وضعیت تأهل و دانشکدهها، تفاوتی در نقش بُعد اجتماعی در نگرش آنها نسبت به ازدواج موقت وجود ندارد.

مقایسه نقش بُعد فرهنگی در نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت در بین گروههای سنی مختلف، وضعیت تأهل و دانشکدهها؛ سطح معناداری به دست آمده برای سن (۰/۶)، وضعیت تأهل (۰/۲) و دانشکدهها (۰/۰۷)، از ۰/۰۵ بزرگتر است. لذا فرض صفر تأیید می‌شود و با درجه آزادی ۴۲۳، با ۰/۹۵ اطمینان نتیجه گرفته می‌شود که بین گروههای سنی مختلف، وضعیت تأهل و دانشکدهها تفاوتی در نقش بُعد فرهنگی در نگرش آنها نسبت به ازدواج موقت وجود ندارد.

مقایسه نقش بُعد خانوادگی در نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت در بین گروههای سنی مختلف، وضعیت تأهل و دانشکدهها؛ سطح معناداری به دست آمده برای سن (۰/۸)، وضعیت تأهل (۰/۲) و دانشکدهها (۰/۱)، از ۰/۰۵ بزرگتر است. لذا فرض صفر تأیید می‌شود و با درجه آزادی ۴۲۳، با ۰/۹۵ اطمینان نتیجه گرفته می‌شود که بین گروههای سنی مختلف، وضعیت تأهل و دانشکدهها تفاوتی در نقش بُعد خانوادگی در نگرش آنها نسبت به ازدواج موقت وجود ندارد.

مقایسه نقش بُعد جنسی در نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت در بین گروههای سنی مختلف، وضعیت تأهل و دانشکدهها؛ سطح معناداری به دست آمده برای سن (۰/۷)، وضعیت تأهل (۰/۵) و دانشکدهها (۰/۱)، از ۰/۰۵ بزرگتر است. لذا فرض صفر تأیید می‌شود و با درجه آزادی ۴۲۳، با ۰/۹۵

نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت \diamond ۳۵۹

اطمینان نتیجه گرفته می‌شود که بین گروه‌های سنی مختلف، وضعیت تأهل و دانشکده‌ها تفاوتی در نقش بُعد جنسی در نگرش آنها نسبت به ازدواج موقت وجود ندارد.

ز) بحث و نتیجه‌گیری

هدف اساسی این پژوهش، بررسی نگرش دانشجویان دانشگاه باهنر کرمان نسبت به ازدواج موقت بوده است. نتایج آزمون تی مستقل نشان داد نقش همه ابعاد اجتماعی، خانوادگی، فرهنگی، جنسی در نگرش نسبت به ازدواج موقت در بین گروه‌های جمعیتی مردان و زنان به طور معناداری متفاوت است. به عبارتی؛ مردان به طور معناداری ($p\text{-value} < 0/05$) بیش از زنان به ازدواج موقت گرایش دارند.

نتیجه این پژوهش با پژوهش ریاحی (۱۳۹۱)، احمدی، براری، سید اسماعیلی (۱۳۹۱)، هاشمی (۱۳۸۶)، احمدی و جهانگیری (۱۳۸۶)، صادقی و همکاران (۱۳۸۶)، زاهد و خیری (۱۳۹۰) همخوانی دارد. ریاحی به این نتیجه رسید که مردان، افراد مجرد، افراد شاغل، افراد ساکن در جنوب شهر و افرادی که در خانواده و اقوام آنها سابقه ازدواج موقت وجود دارد، بیش از سایرین نسبت به ازدواج موقت گرایش دارند. احمدی و جهانگیری تفاوت معناداری در نگرش مردان و زنان متأهل نسبت به ازدواج موقت مشاهده کردند که به موجب آن، زنان بیش از مردان مخالف ازدواج موقت بوده‌اند. صادقی و همکاران به این نتیجه رسیدند که ازدواج موقت نزد دختران به علت از دست دادن بکارت و شانس ازدواج دائم، با مخالفت بیشتری در مقایسه با پسران همراه بوده است.

بخشی از محدودیتهای موجود در ترویج ازدواج موقت، شیوه عمل به آن در سالهای گذشته بوده که صرفاً منافع مردان را دنبال کرده است. شاید به همین دلیل و طبق نتایج این پژوهش، مردان بیش از زنان به ازدواج موقت گرایش و نگرش مثبت دارند. گفتنی است که وضعیت موجود ازدواج موقت بیشتر به نفع مردان است تا بتواند تنوع طلبی جنسی خود را ارضا کنند یا اگر هایپرسکس هستند و همسرشان جوابگوی نیازهای جنسی آنها نیست، نیازهایشان را رفع یا در مواقعی که از همسرشان دور هستند، در مأموریت به سر می‌برند و...، بتوانند از انحراف جنسی جلوگیری و نیاز جنسی خود را از راه مشروع و قانونی ارضا کنند. البته زنان نیز می‌توانند از ازدواج موقت سود ببرند. هر چند صدور مجوز ازدواج موقت برای دختران از سوی خانواده بسیار سخت و شاید در بسیاری از موارد غیر ممکن به نظر می‌رسد؛ ولی برای زنانی که به دلایل فوت همسر، بالا بودن سن، طلاق یا علل دیگر، امکان یا فرصت ازدواج دائم ندارند، ازدواج موقت فرصت مناسبی برای آنها خواهد بود تا نیازهای خود را از نظر داشتن همسر رفع کنند.

همچنین مقایسه هر یک از ابعاد اجتماعی، خانوادگی، فرهنگی، جنسی در نگرش نسبت به ازدواج موقت بر حسب سن، دانشکده و وضعیت تأهل تفاوت معناداری نشان نداد. این نتایج نیز با پژوهش زاهد و خیری (۱۳۹۰)، صادقی و همکاران (۱۳۸۶) همسو می‌باشد.

در کشور ایران، آمار رسمی در خصوص شیوع ازدواج موقت یا چندهمسری وجود ندارد؛ این به دلیل محدودیتهای آن است که موجب انجام مخفیانه شده است. با وجود ویژگی‌های این نوع ازدواج، که می‌تواند موجب کاهش ناامنی جنسی، تجاوز جنسی و روابط نامشروع شود، آسیبهای اجتماعی از جمله فحشا را در جامعه کاهش دهد، مقدمه‌ای برای ازدواج دائم شود، برای کسانی که نمی‌توانند ازدواج دائم داشته باشند کمک کند و مهم‌تر از آن، با وجود تأییدیه مذهبی در این زمینه، این نوع ازدواج در کشور کمتر ترویج شده است و عموماً به صورت پنهانی انجام می‌شود! که موانع فرهنگی و خانوادگی باعث آن است. اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، ازدواج موقت را (به جهت مشکلاتی که ممکن است برخی افراد در انجام ازدواج دائم داشته باشند) تشریح و تجویز کرده است که می‌تواند به صورت یک مسکن موقت، مورد استفاده قرار گیرد. این یکی از نقاط مثبت و مترقی مکتب اسلام است که در کنار پاسخگویی به غریزه جنسی به طور دائم، راه حل موقت و قانونمند آن را نیز ارائه کرده است. آیه ۲۴ سوره نساء بر این امر دلالت دارد و در روایات، از تعدادی از صحابه از قول پیامبر (ص) نقل شده است که حضرت این نکاح را تشریح کرده است؛ به طوری که در تشریح آن هیچ اختلافی نیست. اگر ازدواج موقت با تمام احکام و لوازم و شرایط آن به درستی شناخته شود و هدف و منظور اسلام از وضع چنین قانونی در نظر گرفته شود و التزام و عمل به احکام و لوازم و شرایط آن را در کنار التزام و عمل به سایر دستورات اسلام نظیر پاکدامنی، وفای به عهد، رعایت حقوق زناشویی، رعایت حق الناس، حفظ چشم از نگاه حرام، راستگویی و ... قرار دهیم، مسلماً ازدواج موقت بهترین راه برای حفظ جامعه و افراد از مضرات و ناگواری‌هایی است که در اثر عدم ازدواج، دامنگیر افرادی است که به دلیلی توانایی ازدواج دائم را ندارند یا شدت غریزه جنسی در آنان شرایطی را فراهم کرده است که در صورت عدم پاسخگویی صحیح، انحرافات در آنان پدید می‌آید و منظور و مقصود شارع مقدس اسلام نیز همین بوده است که از انحرافات جنسی پیشگیری کند.

به هر حال، ما معتقدیم که ازدواج موقت اگر مورد سوءاستفاده واقع نشود، پاسخگوی قسمتی از ضرورت‌های اجتماعی در مورد جوانانی است که قادر به ازدواج دائم نیستند، یا مسافرانی که به دلایل گوناگون مدتی از همسر خود دور می‌مانند. البته ازدواج موقت باید به شکلی باشد که آثار تخریبی بر خانواده و جامعه نگذارد و در بین مردم فرهنگ‌سازی شود.

پیشنهادها

پژوهش حاضر تنها در بین دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان انجام شده است. از این رو، ضمن با اهمیت محسوب کردن نتایج به دست آمده، باید با احتیاط نسبت به تعمیم آنها برخورد کرد. بدین منظور، ضروری است تا با انجام پژوهشهای متعدد در شهرهای مختلف، داده‌های دقیق‌تری راجع به نگرش و تمایل به ازدواج موقت جمع‌آوری شود تا براساس آن، زمینه‌های لازم برای انجام سیاست‌گذاری‌های کلان و اجرای برنامه‌ریزی‌های ملی فراهم آید.

می‌توان پیشنهاد کرد که مسئولان امر ملزم کنند کسانی که نیاز به داشتن این نوع ازدواج دارند، از یک نهاد رسمی مثل دادگاه یا مراکز مشاوره قابل اعتماد مجوز داشته باشند.

از طرفی، نهاد دولت باید به تقویت نهاد خانواده کمک کرده، به ساماندهی امر ازدواج دائم بپردازد.

همچنین، شتاب بخشیدن به توسعه اقتصادی و افزایش اشتغال‌زایی در جامعه، کاهش مهریه و هزینه‌های مراسم ازدواج، از جمله تمهیدات لازم و ضروری در این مسیر است.

Archive of SID

منابع

- قرآن مجید.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۶). نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سروش.
- آستین افشان، پروانه (۱۳۸۰). بررسی روند تحولات سن ازدواج و عوامل اجتماعی- جمعیتی مؤثر بر آن طی سالهای ۷۵-۱۳۵۵. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- احمدی، حبیب و جهانگیر جهانگیری (۱۳۸۶). تأثیر عوامل اجتماعی- اقتصادی مؤثر بر نگرش جوانان و والدین نسبت به ازدواج موقت در شهر شیراز. گزارش تحقیق. دانشگاه شیراز.
- احمدی، خدابخش؛ مصطفی براری و فتح‌الله سیداسماعیلی (۱۳۹۰). «نگرش مردم به ازدواج موقت». فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، سال یازدهم، ش ۴۳.
- اسکندری چراتی، آذر (۱۳۸۷). «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تأخیر سن ازدواج در ایران با تأکید بر استان گلستان». فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد آشتیان، سال چهارم، ش ۳.
- اسماعیلی، فرهاد (۱۳۸۴). ازدواج موقت؛ موافقان و مخالفان. روزنامه اعتماد؛ شنبه ۱۳۸۴/۵/۱ شماره ۸۸۷ صفحه ۸.
- باقری قهوه‌چی، رضا (۱۳۸۵). بررسی ازدواج موقت و آثار اجتماعی آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.
- بانکی‌پور فرد، امیرحسین (۱۳۹۱). مطلع مهر. اصفهان: حدیث راه عشق، چ پنجاه و چهارم.
- بدار، لوک؛ ژوزه دزیل و لوک لامارش (۱۳۸۱). روان‌شناسی اجتماعی. ترجمه حمزه گنجی. تهران: ساوالان.
- جهانگیری، منصور (۱۳۸۸). قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دوران.
- ریاحی، اسماعیل (۱۳۹۱). «شناسایی همبسته‌های اجتماعی میزان و دلایل موافقت یا مخالفت با ازدواج موقت». فصلنامه خانواده‌پژوهی، سال هشتم. ش ۲۳: ۴۸۶.
- زاهد، سید سعید و خامنه خیری (۱۳۹۰). «بررسی نگرش زنان سرپرست خانوار تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) شهر شیراز به ازدواج موقت». پژوهش‌نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال دوم، ش ۲: ۴۳-۶۶.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. تهران: سروش.
- شرقی شهری، مجید (۱۳۸۴). تأثیر ازدواج موقت در کاهش جرائم جنسی. مشهد: خیزران.
- شهید ثانی (۱۳۸۰). شرح اللمعه. ترجمه علی شیروانی. قم: دارالعلم.
- صادقی، رسول؛ علی محمد قدسی و جواد افشار کهن (۱۳۸۶). «واکاوی مسئله ازدواج و اعتبارسنجی یک راه حل». زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره پنجم، ش ۱: ۱۰۸-۸۳.

نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج موقت ۳۶۳

- عباسی شوازی، محمدجلال و رسول صادقی (۱۳۸۴). «قومیت و الگوهای ازدواج در ایران». پژوهش زنان، مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران، دوره سوم، ش ۱.
- فرجی، حمید (۱۳۸۲). شرح تحریر الروضه تکاح و طلاق. تهران: بهنامی.
- قاسمی، سارا (۱۳۸۴). ساختار اجتماعی ما صیغه را نمی پذیرد، روزنامه اعتماد؛ شنبه ۱۳۸۴/۵/۱ به شماره ۸۸۷ صفحه ۸.
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۲). ازدواج و خانواده. تهران: آرون.
- محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۸۷). بررسی فقهی حقوق خانواده تکاح و انحلال آن. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، چ پانزدهم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۶). نظام حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۵۴). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامی.
- مهدوی، محمدصادق (۱۳۷۷). بررسی تطبیقی تغییرات ازدواج. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- هاشمی، احمد (۱۳۸۶). «نقدی بر ازدواج موقت در فقه عامه». فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال نهم، ش ۳۵.
- The Holly Quran; Surah Nisa (Women), Verse 24.
- Abbasi, M.J. & R. Sadeghi (2005). "Ethnicity and Marriage Patterns in Iran". *Journal of Women Studies*, Centre for Women's Studies and Research at Tehran University, Vol. 3, No. 1.
- Ahmadi, H. & J. Jahangiri (2007). *Socio-Economic Factors Affecting the Attitude of the Youth and Parents towards Temporary Marriage in Shiraz, Iran. A Research Report of Shiraz University.*
- Ahmadi, K.; M. Barari & F. Seyyed Ismaili (2011). "People's Attitude towards Temporary Marriage". *Journal of Social Welfare*, Vol. 11, No. 43.
- Al-Jubal al'Amili, Zayn al-Din (the Second Martyr) (2001). *Sharh Al-Loame*. Translated by A. Shirvani. Qom: Dar-ol-elm.
- Astinafshan, P. (2001). *Studying the Trend of Changes in Marriage Age and Socio-Demographic Factors Affecting it in the Period 1976-1996*. M.A. Thesis. Tehran University.
- Azad Armaki, T. (2007). *Sociological Theories*. Tehran: Soroush Publication.
- Bagheri, R. (2006). *Studying the Impacts of Temporary Marriage and its Social Effects*. M.A. Thesis. Islamic Azad University of Tehran.
- Bankipoor Fard, A.H. (2012). *Hadith of Love Course*. Isfahan: Fifty-fourth Printing.
- Bedar, Luke; D. Jose & Lamarche (2002). *Social Psychology*. Translated by H. Ganji. Tehran: Savalan Publication.
- Dixon, R. (2009). "Explaining Cross Cultural Variations in Age at Marriage and Proportions Never Marrying". *Population Studies*, 25 (2): 215-233.

- Eskandari, A. (2008). "Social Factors Affecting the Delayed Age of Marriage in Iran: Case Study: Golestan Province". *Journal of Sociology, Islamic Azad University of Ashtian*, Vol. 4, No. 3.
- Faraji, H. (2003). **Description of Tahrir Al-Roze of Marriage and Divorce**. Tehran: Behnami Publication.
- Hashemi, A. (2007). "A Criticism on Temporary Marriage in Public Jurisprudence". *Journal of Women's Social Cultural Council*, Vol. 9, No. 35.
- Jahangiri, M. (2009). **Civil Code of the Islamic Republic of Iran**. Tehran: Doran Publication.
- MacDonald, P. (2006). "Low Fertility and the State: The Efficacy of Policy". *Population and Development Review*, 32 (3).
- Mahdavi, M.S. (1998). **A Comparative Study of Marriage Changes**. Tehran: Shahid Beheshti University.
- Makarem Shirazi, N. (1975). **Tafsir Nemooneh**. Tehran: Islamic Books Center.
- Mohaghegh Damad, S.M. (2008). **Juridical Studying of Family Rights in Marriage and Divorce**. Fifteenth Edition. Tehran: Publishing Center of Islamic Sciences.
- Mohseni, M. (2003). **Marriage and Family**. Tehran: Arvan Publication.
- Motahari, M. (1997). **The Rights of Women in Islam**. Tehran: Sadra Press.
- Riahi, E. (2012). "Identifying the Social Correlates of the Extent and Reasons for Agreeing or Disagreeing with the Temporary Marriage". *Journal of Family Studies*, Vol. 8, No. 23: 486.
- Sadeghi, R.; A.M. Qodsi & J. Afshar Kohan (2007). "Exploration in Marriage Issue and Validation of a Solution". *Journal of Woman in Development and Politics (Women Studies)*, Vol. 5, No. 1: 83-108.
- Sarokhani, B. (1991). **An Introduction to Family Psychology**. Tehran: Soroush Publication.
- Sharghi, M. (2005). **Impact of Temporary Marriage in Reducing Sexual Crimes**. Mashhad: Kheizaran Publication.
- Weeks, J.R. (2002). **Population: an Introduction to Concepts and Issues**. Eighth Edition, Wad Worth.
- Westoff, Charles F. (2010). "Age at Marriage, Age at First Birth and Fertility in Africa". Washington D.C.: The World Bank.
- Zahed, S. & K. Khameneh (2011). "Attitudes of Women Heads of Households Covered by the Imam Khomeini Relief Committee (RA) in Shiraz towards the Temporary Marriage". *Journal of Women Studies, Institute for Humanities and Cultural Studies*, Vol. 2, No. 2: 43-66.

